

Χάρος αειχώρος

ΚΕΙΜΕΝΑ ΠΟΛΕΟΔΟΜΙΑΣ, ΧΩΡΟΤΑΞΙΑΣ ΚΑΙ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ

ΤΟΜΟΣ 4
VOLUME 4

ΤΕΥΧΟΣ 1
ISSUE 1

ΜΑΪΟΣ 2005
MAY 2005

ΣΥΝΤΑΚΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ - Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας
*Τμήμα Μηχανικών Χωροταξίας, Πολεοδομίας
και Περιφερειακής Ανάπτυξης*

ΚΟΚΚΩΣΗΣ ΧΑΡΗΣ
ΜΠΕΡΙΑΤΟΣ ΗΛΙΑΣ
ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ ΔΗΜΗΤΡΗΣ
ΠΕΤΡΑΚΟΣ ΓΙΩΡΓΟΣ
ΓΟΥΣΙΟΣ ΔΗΜΗΤΡΗΣ
ΔΕΦΝΕΡ ΑΛΕΞΗΣ
ΨΥΧΑΡΗΣ ΓΙΑΝΝΗΣ

ΣΥΜΒΟΥΛΟΙ ΣΥΝΤΑΞΗΣ

Αραβαντινός Αθανάσιος	- ΕΜΠ
Ανδρικόπουλος Ανδρέας	- Οικονομικό Πανεπιστήμιο Αθηνών
Βασενχόβεν Λουδοβίκος	- ΕΜΠ
Γιαννακούρου Τζίνα	- Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας
Γιαννιάς Δημήτρης	- Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας
Δελλαδέτσιμας Παύλος	- Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο
Δεμαθάς Ζαχαρίας	- Πάντειο Πανεπιστήμιο
Ιωαννίδης Γιάννης	- Tufts University, USA
Καλογήρου Νίκος	- ΑΠΘ
Καρύδης Δημήτρης	- ΕΜΠ
Κοσμόπουλος Πάνος	- ΔΠΘ
Κουκλέλη Ελένη	- University of California, USA
Λαμπριανίδης Λόης	- Πανεπιστήμιο Μακεδονίας
Λουκάκης Παύλος	- Πάντειο Πανεπιστήμιο
Λουρή Ελένη	- Οικονομικό Πανεπιστήμιο Αθηνών
Μαντουβάλου Μαρία	- ΕΜΠ
Μελαχροινός Κώστας	- University of London, Queen Mary, UK
Μοδινός Μιχάλης	- Εθν. Κέντρο Περιβ. και Αειφ. Ανάπτυξης (ΕΚΠΑΑ)
Μπριασούλη Ελένη	- Πανεπιστήμιο Αιγαίου
Παπαθεοδώρου Ανδρέας	- University of Surrey, UK
Παππάς Βασίλης	- Πανεπιστήμιο Πατρών
Πρεβελάκης Γεώργιος-Στυλ.	- Universite de Paris I, France
Φωτόπουλος Γιώργος	- Πανεπιστήμιο Πατρών
Χαστάογλου Βίλμα	- ΑΠΘ

Διεύθυνση:

Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας
Τμήμα Μηχανικών Χωροταξίας, Πολεοδομίας
και Περιφερειακής Ανάπτυξης
Περιοδικό ΑΕΙΧΩΡΟΣ
Πεδίον Άρεως, 38334 ΒΟΛΟΣ
<http://www.prd.uth.gr/aeihoros> e-mail: aeihoros@prd.uth.gr
τηλ.: 24210 – 74456 fax: 24210 – 74380

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ

Επιστημονικό Περιοδικό

αειχώρος

Επιμέλεια έκδοσης: Άννα Σαμαρίνα – Παναγιώτης Πανταζής
Λαγούτ: Παναγιώτης Πανταζής
Σχεδιασμός εξωφύλλου : Γιώργος Παρασκευάς – Παναγιώτης Πανταζής
Εκτύπωση: Αλέκος Ξουράφας
Κεντρική διάθεση: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Θεσσαλίας

Περιεχόμενα

	Στεφάνου Ι., Μπούλα Ρ.	4
Οι Επιδράσεις της Παγκοσμιοποίησης στο Ελληνικό Αστικό Τοπίο		
	Μπαρμπόπουλος Ν., Μηλάκης Δ., Βλαστός Θ.	20
Αναζητώντας τη Μορφή της Βιώσιμης Πόλης: Κριτική Προσέγγιση του Συμπαγούς Πολεοδομικού Μοντέλου		
	Αρβανιτίδης Π.	46
Η Λειτουργία της Αγοράς Ακινήτων μέσα από το Πρίσμα των Αυθεντικών Θεσμικών Οικονομικών: Μια Θεωρητική Προσέγγιση		
	Γκιάλης Σ.	70
Χωρικοί Καταμερισμοί και Διαστάσεις των Άτυπων Μορφών Εργασίας: Η Περίπτωση του Τοπικού Παραγωγικού Συστήματος της Θεσσαλονίκης		
	Σπιλάνης Γ., Κίζος Θ., Κονδύλη Ι., Μισαπλίδης Ν.	106
Προσπελασιμότητα και Ελκυστικότητα των Νησιών του Αιγαίου		
	ΘΕΜΑΤΑ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ	
	Γοσποδίνη Α.	136
Χωρικές Πολιτικές για τη Βιώσιμη Ανάπτυξη των Μικρών Ελληνικών Πολεων		
	Δαγκλή Κ.	162
Σχέδιο Χωρικής Οργάνωσης και Αειφόρου Ανάπτυξης του Νομού Χανίων		
	ΑΠΟΨΕΙΣ	182
	Συνέντευξη με τον Jean Remy	184
	Remy J.	196
Χώρος και Κοινωνιολογική Θεωρία. Προβληματική της Έρευνας		

Συνέντευξη¹ με τον *Jean Remy*

Ομότιμο Καθηγητή στο Καθολικό Πανεπιστήμιο της Λουβέν, Βέλγιο

"Το ερώτημα, λοιπόν, που θα έπρεπε να κατανοήσουμε ήταν το γιατί, παρόλο που τα πολεοδομικά σχέδια σε ορισμένες χώρες επιβλήθηκαν με αυστηρό τρόπο, υπήρξαν πολλαπλές παραβάσεις που θεωρώ ότι σχετίζονται με το γεγονός του μετασχηματισμού της καθημερινής ζωής των ανθρώπων."

"...δια μέσου της μητροπολιτικοποίησης και της παγκοσμιοποίησης ένας αριθμός συνηθειών ζωής αμφισβητείται, με αποτέλεσμα αυτά που θεωρούσαμε ως σταθερά σημεία αναφοράς να εξελίσσονται και να μειώνονται οι βεβαιότητες για το μέλλον."

Φραγκόπουλος: Κύριε Remy, θα θέλαμε μια σύντομη αναφορά στην πολύχρονη προσωπική σας διαδρομή σε συνδυασμό με τις θεωρητικές σας αναζητήσεις.

Remy: Αρχικά έκανα σπουδές σε διάφορες επιστήμες, στην φιλοσοφία όπου υποστήριξα μία διατριβή σχετικά με το ζήτημα της ελευθερίας στον Μαρξ, στη συνέχεια στην οικονομία όπου μελέτησα ειδικότερα νομισματικά ζητήματα και τη χρηματαγορά. Με αφορμή μια *εμπειρική μελέτη* που μου ανατέθηκε για μια βιομηχανική περιοχή σε μετασχηματισμό και με γνώμονα την αναζήτηση τρόπων προσέγγισης των πιστών από την εκκλησιαστική ιεραρχία, στράφηκα στη *χωρική ανάλυση* με θεωρητικά εργαλεία τη γεωγραφία και τις αναλύσεις της σχολής του Σικάγο.

Μ' αυτή την αφετηρία κατέληξα στην ιδέα ότι ο χώρος αποτελεί τη σύνθεση της υλικής διάστασης με τις κατασκευές, γεγονός που δείχνει ότι η πόλη έχει μία εμφανώς οικονομική σημασία. Στη συνέχεια ενδιαφέρθηκα για την πόλη από την άποψη των κοινωνικών σχέσεων με αφορμή ένα ερευνητικό πρόγραμμα που μου ανατέθηκε από την Καθολική Εκκλησία στο Πανεπιστήμιο της Λουβέν και αφορούσε τον επαναπροσδιορισμό των ενοριών της πόλης του Σαρλερουά², έτσι ώστε η ποιμαντική διακονία των

¹ Οι υποσημειώσεις αποτελούν έργο του συνεντευκτή και μεταφραστή και παρατίθενται όπου θεωρούνται απαραίτητες για την καλύτερη κατανόηση του κειμένου.

² Βιομηχανική πόλη της γαλλόφωνης περιοχής Wallonie του Βελγίου με παρελθόν εξόρυξης κάρβουνου και πα-

πολιτών να γίνεται με αποτελεσματικότερο τρόπο. Κατά τη γνώμη μου, αυτό που έχει βαρύνουσα σημασία ιδιαίτερα για την εκκλησία που ήταν άλλωστε ένας από τους εντολείς της έρευνας, είναι το γεγονός ότι η συνοικία (quartier) δεν αποτελεί πλέον την μοναδική αφετηρία με βάση την οποία δημιουργούνται κοινωνικές σχέσεις πράγμα που σημαίνει ότι ίσως θα πρέπει να διαφοροποιήσουμε την αντίληψή μας για τον πολεοδομικό σχεδιασμό. Το γεγονός ότι στο πολεοδομικό συγκρότημα του Σαρλερουά που μελέτησα και λειτουργούσε κυρίως με γνώμονα τη συνοικία—αυτόνομη νησίδα, αναπτύσσονταν ταυτόχρονα στο κέντρο και την περιφέρεια μεγάλοι εξοπλισμοί και εξυπηρετήσεις, γεγονός που με οδήγησε σ' ένα προβληματισμό σχετικό με το ερώτημα ότι η πόλη δεν θα πρέπει πλέον να θεωρείται ένα σύνολο αυτόνομων συνοικιών, αλλά ένα οικιστικό συγκρότημα, ως μια ενότητα που συγκροτείται μέσα από την καθημερινή ζωή των ανθρώπων.

Συνέχισα τις εργασίες μου έχοντας δύο άξονες, έναν άξονα που αφορούσε περισσότερο την *κοινωνική ζωή* και ένα δεύτερο που αφορούσε το χώρο ως πεδίο συμβολικών αναπαραστάσεων. Θεώρησα ότι ο σύνδεσμος ανάμεσα στους δυο αυτούς άξονες είναι οι θρησκευτικές τελετουργίες. Από αυτό το σημείο διερεύνησα τις μορφές διείσδυσης και μετασχηματισμού του θρησκευτικού μηνύματος στο αστικό περιβάλλον. Από την άλλη πλευρά, εξέτασα όλα τα προβλήματα που προέκυπταν στο επίπεδο του μετασχηματισμού και της εξέλιξης των πόλεων στο πλαίσιο της σύγχρονης επέκτασής τους, ώστε, να επεξεργαστώ τα θεωρητικά "εργαλεία" της διαχείρισης της πόλης και της πολεοδομίας.

Φραγκόπουλος: Στην Ελλάδα είμαστε μακριά από αυτήν την προβληματική που περιγράφατε. Οι συσχετισμοί μεταξύ θρησκευτικότητας, κατήχησης και αστικού περιβάλλοντος είναι εντελώς άγνωστοι στη βιβλιογραφία. Πιστεύετε ότι θα ήταν χρήσιμο για την ορθόδοξη εκκλησία να εγκαινιάσει νέες σχέσεις με τον αστικό χώρο, να εισάγει νέους τρόπους πρόσβασης στο αστικό τοπίο καθώς η πόλη, όπως υποστηρίζετε, χαρακτηρίζεται από νέες εξελίξεις που απέχουν από τη λογική της οργάνωσης της κοινωνικής ζωής με βάση τη συνοικία;

Remy: Γνωρίζω ελάχιστα τη θέση της εκκλησίας σας σε σχέση με τους πιστούς. Είναι ξεκάθαρο όμως ότι είναι χρήσιμο να εξετάσει κανείς ποιοι είναι οι σύγχρονοι τρόποι διαμόρφωσης των κοινωνικών σχέσεων, ποιοι είναι οι χώροι όπου συνάπτονται οι σχέσεις αυτές και ποιος είναι ο καταλληλότερος τρόπος παρουσίας της εκκλησίας. Για παράδειγμα, σ' αυτό το νέο αστικό περιβάλλον δημιουργούνται νέες συλλογικές εκδηλώσεις. Αναρωτιέμαι, λοιπόν, αν υπάρχει μια αποτελεσματική παρουσία της εκκλησίας, και αν αυτή πραγματώνεται μέσα από παλαιότερες μορφές ή αν αντίθετα οι παλαιότερες αυτές μορφές παίρνουν

ράδοση προσέλευσης ξένων μεταναστών από την δεκαετία του '60.

μια λίγο διαφορετικότερη σημασία και όχι μόνο "πραγματοποιούνται" τυπικώς ορθά, αλλά προσλαμβάνονται πιο ουσιαστικά και βιώνονται από τους ανθρώπους.

Φραγκόπουλος: Σχετικά με τη διάλεξή σας, όπου εξηγήσατε νέα μοντέλα εξέλιξης του οικονομικού και πολιτισμικού δυναμισμού της πόλης προτείνατε από τη μια, ένα σύγχρονο σχήμα που βασίζεται στην πολύ-πολικότητα, την αποσυμπίεση της πόλης και την επέκταση της πόλης με ελαστικά κοινωνικά δίκτυα και απ' την άλλη, μια ένταση που προκύπτει απ' αυτήν τη διεύρυνση της πόλης και την ανάδειξή της σε μητρόπολη. Είστε σε θέση να μου εξηγήσετε τι προϋπήρχε αυτών των εξελίξεων;

Remy: Ένα από τα πράγματα που με εντυπωσίασε από την αρχή των ερευνών μου είναι η σημασία που παρουσιάζει η κινητικότητα, οι μετακινήσεις, όχι μόνο αυτές που ανέκαθεν πραγματοποιούνται καθημερινά μέσα στις πόλεις και γίνονται κυρίως με τα πόδια, αλλά οι γρήγορες μετακινήσεις που αφορούν τις διαδρομές της καθημερινής ζωής όπου η κατοικία θα μπορούσε να είναι μια αφετηρία με προορισμό όχι μόνο το χώρο εργασίας – που μπορεί να είναι απομακρυσμένος από το χώρο κατοικίας– αλλά ταυτόχρονα και άλλους χώρους ψυχαγωγίας και κοινωνικών επαφών. Σύμφωνα λοιπόν με το νόμο που ίσχυε στο παρελθόν και που επέβαλε το γεγονός ότι η εγγύτητα της κατοικίας αποτελούσε ένα από τα κλειδιά στη διαμόρφωση των σχέσεων και τη συμμετοχή σε εκδηλώσεις, παρατηρήσαμε ότι υπήρχε ένας τρόπος να ζεις διαφορετικά την καθημερινότητα. Αυτοί οι λόγοι ήταν που με οδήγησαν να ασχοληθώ με την έννοια της κινητικότητας –άλλωστε αυτό αποτελεί το αντικείμενο του βιβλίου μου "Η πόλη και η αστικοποίηση"– και με το πώς αυτή δομεί την καθημερινότητα. Αντιλήφθηκα, έτσι, ότι ο τρόπος κατανομής των δραστηριοτήτων στην πόλη παρουσίαζε μια σχετική διαφοροποίηση, ενώ παράλληλα, το κέντρο της πόλης αποτελούσε ολοένα λιγότερο, τον προνομιακό τόπο συνεύρεσης όλων. Το κέντρο ενίσχυε τη σημασία του κάποιες φορές υπερβολικά, κυρίως όμως στο επίπεδο του συμβολισμού, της ιστορικής σημασίας, των εορταστικών εκδηλώσεων, ενώ για έναν αριθμό καθημερινών δραστηριοτήτων θα έπρεπε να "βγεις", να μετακινηθείς προς νοσοκομεία, ιδιωτικά σχολεία και ανώτατες σχολές (*grandes écoles*), μεγάλα εμπορικά κέντρα και πολυχώρους ψυχαγωγίας (*multiplex*). Επιχείρησα να κατανοήσω εάν αυτή η πραγματικότητα σήμαινε ότι η πόλη ήταν σε διαδικασία αποσύνθεσης ή εάν αντίθετα –με δεδομένο το ότι οι άνθρωποι ενδιαφέρονταν για μια νέα κινητικότητα– επρόκειτο για έναν άλλο τρόπο καθορισμού της πόλης που είχε αρχίσει να αναπτύσσεται. Εξετάζοντας τις παρεμβάσεις της πολιτικής εξουσίας διαπίστωσα ότι οι αποτελεσματικότερες ήταν εκείνες που αφορούσαν τις υποδομές, όπως δρόμους ταχείας κυκλοφορίας ή τρένα. Οι συγκεκριμένες παρεμβάσεις καθόριζαν νέες χωροθετήσεις πράγμα που σήμαινε ότι ορισμένα πολεοδομικά σχέδια που εφαρμόστηκαν στο παρελθόν αποδείχθηκαν ανακριβή καθώς οι νέοι δρόμοι δημιούργησαν νέες

δυνατότητες που δεν είχαμε σκεφθεί και τα όρια που είχαν επιβληθεί από τα προηγούμενα πολεοδομικά σχέδια παραβιάζονταν διαρκώς. Όπως είπαμε προηγουμένως, ο χώρος μέσα στον οποίο εκτυλισσόταν η καθημερινή ζωή ήταν πλέον πιο διευρυμένος και πολύ πιο αποκεντρωμένος. Το ερώτημα, λοιπόν, που θα έπρεπε να κατανοήσουμε ήταν το γιατί, παρόλο που τα πολεοδομικά σχέδια σε ορισμένες χώρες επιβλήθηκαν με αυστηρό τρόπο, υπήρξαν πολλαπλές παραβάσεις που θεωρώ ότι σχετίζονται με το γεγονός του μετασχηματισμού της καθημερινής ζωής των ανθρώπων.

Το ερώτημα ετίθετο ως εξής: με τίνος την πρωτοβουλία μετασχηματίζεται η πόλη; Βέβαια υπάρχει η πολιτική εξουσία που δημιουργεί τις υποδομές, υπάρχουν όμως και άλλοι φορείς που είναι άλλοτε δημόσιοι και άλλοτε ιδιωτικοί.

Ο δημόσιος φορέας αποφασίζει για τη χωροθέτηση ενός νοσοκομείου και οι ιδιωτικοί φορείς αποφασίζουν για μια σειρά άλλων χωροθετήσεων όπως για παράδειγμα ενός πολυχώρου ψυχαγωγίας ή ενός εμπορικού κέντρου. Βρισκόμασταν έτσι μπροστά σε μία κατάσταση όπου πολλοί φορείς επενέβαιναν στην παραγωγή αυτού του νέου χώρου, και τελικά, ορισμένες πρωτοβουλίες αποτύγχαναν, διότι δεν είχαν προσέλευση κοινού. Κάποιες, πάλι, πρωτοβουλίες του Δημόσιου τομέα αποτύγχαναν διότι δεν υπήρχε ανταπόκριση από πλευράς των χρηστών, ενώ, αντίθετα, άλλες είχαν σχέση σύγκλισης μ' έναν αριθμό πελατών και επιτύγχαναν. Υπήρχε, κατά συνέπεια, ένα ιδιότυπο παιχνίδι επιτυχίας/αποτυχίας που αποτέλεσε ένα στοιχείο των εμπειρικών μου παρατηρήσεων: να κατανοήσω το γιατί κάποιες παρεμβάσεις στο χώρο επιτύγχαναν; Και ποιες ήταν αυτές; Με βάση αυτή την προβληματική αναδεικνύουμε την ύπαρξη μιας υποκείμενης και μη ορατής συλλογικής διαδικασίας που θα πρέπει να κατανοήσουμε εάν θέλουμε στη συνέχεια να την προσανατολίσουμε.

Φραγκόπουλος: Ελπίζετε στην ιδέα των χώρων πεζής κίνησης στους πόλους έλξης και προσέλευσης κοινού όπου μπορεί κανείς να περπατήσει και να έχει μια επαφή σώμα με σώμα με το συνάνθρωπό του. Διαπιστώνετε κάποιο κίνδυνο για τις δυνατότητες κοινωνικότητας των ανθρώπων και πιστεύετε ότι στους νέους αυτούς πόλους -όπως εμπορικά κέντρα με πολυχώρους ψυχαγωγίας που δημιουργούνται στην Ευρώπη και τις Ηνωμένες Πολιτείες λαμβάνεται υπόψη η διάσταση "χώροι πεζής κίνησης", "χώροι κοινωνικότητας";

Remy: Παρατήρησα ότι αυτοί οι χώροι πεζής κίνησης χάνουν συχνά τη σημασία τους καθώς έχουμε να κάνουμε με μια διαμόρφωση του χώρου έντονα λειτουργική, δηλαδή ένας χώρος προβλέπει μια συγκεκριμένη δραστηριότητα ενώ κάποιος άλλος μια άλλη. Τελικά, οι ευρύτερες κοινωνικές επαφές, οι σχετικά σύντομες συναντήσεις ακόμη και οι επιφανειακές σχέσεις που είχαμε στην παραδοσιακή πόλη, που όμως έδιναν το συναίσθημα ότι είμαστε μαζί, άρχισαν να υποχωρούν βαθμιαία, και να εξαφανίζονται. Άλλωστε, μέσα

σε αυτά τα νέα περιβάλλοντα-πόλους έλξης για το κοινό διακινδυνεύουμε ακόμη πιο πολύ να δημιουργήσουμε συγκέντρωση ανθρώπων με ίδιες προτιμήσεις, πράγμα που προβάλλει έναν κίνδυνο διάσπασης της θετικής συμβολής της πόλης, δηλαδή, τη συγκρότηση της κοινωνικής ζωής μέσα από την εμπειρία της διαφορετικότητας με τους άλλους, εμπειρίας όμως μέσα από μια ορισμένη απόσταση ώστε να εξασφαλίζει τα όρια της ιδιωτικότητας. Εντούτοις, η υπαρκτή αυτή απόσταση χαρακτηρίζει τον τρόπο του καθενός μας να βιώνει την επαφή του με τους άλλους.

Σχετικά με τη θεώρηση των πραγμάτων που βρίσκονται σε εξέλιξη, νομίζω ότι είναι ένα σημείο πάνω στο οποίο θα έπρεπε, μέσα σε ένα πλαίσιο παρέμβασης, να λάβουμε υπόψη μας και να αναπτύξουμε ένα συλλογισμό που θα μπορεί να εφαρμοστεί με αποτελεσματικότερο τρόπο. Πώς δηλαδή, γύρω από αυτούς τους νέους αστικούς τόπους (sites urbains)³ που δεν είναι απαραίτητα συνοικίες –καθώς οι συνοικίες αποτελούσαν συνήθως μέρη όπου με βάση τη λογική της κατοίκησης αναπτυσσόταν ένας ορισμένος αριθμός από παράγωγες δραστηριότητες και εξοπλισμούς– παρουσιάζεται η αντίθετη αλληλουχία; Στους νέους αστικούς τόπους εμφανίζονται δραστηριότητες με βάση τις οποίες προκύπτει μια σειρά άλλων συμπληρωματικών δραστηριοτήτων, οι οποίες κάποιες φορές καταλήγουν στη δημιουργία μιας συλλογικότητας σε απόσταση από την κατοικία. Αναρωτιέμαι, λοιπόν, στα πλαίσια αυτών των νέων χώρων, πώς θα μπορούσαν να προσαρμοστούν, έτσι ώστε να μην πρόκειται απλά για μια λειτουργική χρήση του κινηματογράφου, αλλά μαζί με αυτήν, να υπάρχει η δυνατότητα –κάνοντας μια βόλτα πριν ή μετά– να πεις ένα ποτό ή να πας για φαγητό ή ακόμη στα πλαίσια διάφορων εκδηλώσεων που πραγματοποιούνται στους εξωτερικούς αυτούς χώρους πεζής κίνησης, να καταλήγουμε στην αναδημιουργία δυνατοτήτων επαφής σε πολλαπλούς και διαφοροποιημένους χώρους.

Φραγκόπουλος: Από την εμπειρία μας στην Ελλάδα, βλέπουμε *οι φορείς της ανάπτυξης* προς αυτήν την κατεύθυνση, εμφανίζονται να είναι συνήθως ιδιωτικοί. Αν, λοιπόν, το βάρος πέσει πάνω σε συνεργασίες ιδιωτών μέσα σε αυτό το παιχνίδι της δημιουργίας των νέων χώρων βλέπετε κάποιο κίνδυνο; Θα έπρεπε ίσως να γίνει κάτι άλλο;

Remy: Όχι. Αυτό που πιστεύω είναι ότι όταν πρόκειται για νέους χώρους, αυτό που είναι σημαντικό να ξεκαθαρίσουμε είναι ότι ακόμη κι αν υπάρχει ένας ιδιωτικός φορέας που έχει τον πρώτο λόγο, αυτός πρέπει να κατανοήσει ότι έχει συμφέρον να συμπράξει με άλλους φορείς, να κάνει ελκυστικούς τους χώρους της κύριας δραστηριότητάς του και να αναπτύξει περιβάλλοντα με τη δική τους "ατμόσφαιρα" που θα αναδεικνύουν την ιδιαίτερη εικόνα του χώρου αυτού, πράγμα το οποίο άλλωστε διαφαίνεται από σύγχρονες δράσεις του ιδιωτικού τομέα. Στη συνέχεια, θα μπορούσε να συγκρίνει την εικόνα αυτή με άλλες πραγμα-

³ Αποδίδονται ως αστικοί τόποι αλλά και ως αστικοί χώροι.

τικές "εικόνες" που αναπτύχθηκαν σε άλλους χώρους –"προϊόντα" σύμπραξης Ιδιωτικού και Δημοσίου Τομέα. Σε αυτούς τους χώρους, εάν η παρέμβαση της πολιτικής εξουσίας γίνει με τρόπο ξεκάθαρο και καταλήξει να παίξει ένα ρόλο οργάνωσης συνεργασιών μεταξύ πολλών παραγόντων, δίνοντάς τους έναν συγκεκριμένο αριθμό διευκολύνσεων, η αποτελεσματικότητα της σύμπραξης αυτής, θα μπορούσε να δώσει νέες προοπτικές. Πράγματι, εδώ υπάρχει μια συνεργασία μεταξύ δημόσιου και ιδιωτικού τομέα.

Φραγκόπουλος: Σας καταλαβαίνουμε! Από τους χώρους πεζής κίνησης στο εσωτερικό των νέων αστικών τόπων –χρησιμοποιώ τον όρο σας– θα μπορούσα να καταλάβω την επιθυμία σας να δημιουργήσετε έναν *πολύ-λειτουργικό χώρο*, ανοικτό, διαφοροποιημένο, ο οποίος από την κατασκευή του να βοηθάει τους ανθρώπους που κινούνται πεζοί να δημιουργήσουν έναν διάλογο, να ανταλλάσσουν ιδέες σε ζητήματα πολιτικής, γεγονός που δημιουργεί τη *συλλογικότητα*, που αποτελεί κεντρικό θέμα στην κοινωνιολογική σας προσέγγιση;

Remy: Ένα από τα οφέλη αυτών των χώρων είναι το γεγονός ότι στο βαθμό που εκεί προσέρχονται άτομα από διαφορετικές κοινωνικές κατηγορίες, αυτές έχουν κατά κάποιο τρόπο την ευκαιρία να συνυπάρχουν σ' έναν "κοινό" χώρο. Να υπάρχουν, δηλαδή, καφέ όπου είναι περισσότερο παρών ένας τύπος κοινωνικής ομάδας ή κάποιο άλλο καφέ όπου συχνάζει περισσότερο μία άλλη κοινωνική ομάδα. Η χωρική αυτή εγγύτητα προκαλεί μιας μορφής συναίνεση καθώς οι τυχαίες επαφές δημιουργούν έναν ορισμένο τρόπο συνοίκησης, συνύπαρξης, που σημαίνει ότι θα πρέπει να εξοικειωθούμε αμοιβαία. Θα πρέπει να επιτύχουμε τη συνδιαλλαγή, το συμβιβασμό ανάμεσα σ' όλες τις επιθυμίες και τις αντιλήψεις. Αυτό δεν είναι, άλλωστε, ένα από τα στοιχεία της τέχνης του να ζεις στην πόλη; Αν θέσουμε το πρόβλημα του δημόσιου διαλόγου, θα μπορούσαμε να πούμε ότι στους χώρους αυτούς μπορεί να υπάρξει δημόσια συζήτηση με αφορμή γεγονότα που εκτυλίσσονται εκεί. Εάν, παράλληλα, θέσουμε το πρόβλημα της σύγχρονης πόλης από τη σκοπιά της συζήτησης-αντιπαράθεσης δεν θα μπορούσαμε να το προσεγγίσουμε παρά μόνο αν συσχετίσουμε τους *δημόσιους χώρους αστικού χαρακτήρα* με τους *δημόσιους χώρους διαμεσολαβητικού χαρακτήρα*, δηλαδή, την τηλεόραση, τις εφημερίδες και μια σειρά άλλα σύγχρονα μέσα. Πώς, λοιπόν, τόσο ο ένας όσο και ο άλλος χώρος προβάλλονται αμοιβαία και πώς τα γεγονότα που συμβαίνουν σ' έναν τόπο αναπαρίστανται από την τηλεόραση και συναρτώνται με μια συζήτηση σ' έναν άλλο τόπο; Πώς, εν τέλει, δημιουργείται ένας χώρος δημόσιας συζήτησης που είναι συγχρόνως τοπικός, όταν υπάρχουν διακυβεύματα τοπικού ενδιαφέροντος, και εξίσου εθνικός και περιφερειακός, ο οποίος τελικά θεμελιώνει μια ευρύτερη συνείδηση η οποία είναι ένα στοιχείο-κλειδί της συνείδησης του πολίτη;

Φραγκόπουλος: Κατανοούμε λοιπόν, ότι μέσα σ' έναν σύγχρονο πολυχώρο θα μπορούσαν να έχουν δημιουργηθεί χώροι που διαφοροποιούνται, που μπορούν να προβάλλουν διαφορετικές "εικόνες" και πολιτικές θέσεις. Στους πολυχώρους αυτούς θα ήταν άραγε δυνατόν να υπάρχει ενίσχυση της έννοιας του δημόσιου χώρου; Και με ποιο τρόπο;

Remy: Πιστεύω ότι το πρόβλημα σε πολιτικό επίπεδο δεν είναι τόσο ότι υπάρχουν τόποι οι οποίοι είναι "στιγματισμένοι" πολιτικά, αλλά το γεγονός ότι η συγκέντρωση του πληθυσμού σ' έναν τόπο είναι μια ευκαιρία, με αφορμή κάποιο γεγονός, να έχεις μορφές δημόσιας συζήτησης και μορφές συνάντησης. Όμως, δεν είναι απαραίτητο να γίνεται σ' έναν πολυχώρο. Πιστεύω ότι υπάρχουν δύο πράγματα: υπάρχει, από τη μία, η ατμόσφαιρα στην οποία έχουμε την αίσθηση ότι είμαστε όλοι μαζί, γεγονός που συναντάμε σε διάφορους αστικούς χώρους, και από την άλλη πλευρά, υπάρχουν ιδιαίτεροι αστικοί χώροι, οι οποίοι λόγω μορφολογίας είναι ευνοϊκότεροι για ορισμένα γεγονότα-απρόσμενα, κάποιες φορές οι οποίοι γίνονται τελικά χώροι δημόσιας συζήτησης και αντιπαράθεσης. Θα μπορούσαμε να αναρωτηθούμε ποιοι είναι οι τόποι συλλογικών εκδηλώσεων και μπορεί να μη βρίσκονται στους σύγχρονους πολυχώρους, αλλά να παραμένουν στο ιστορικό κέντρο της πόλης το οποίο κινητοποιεί συμβολικές αξίες ιστορίας και ενότητας. Θα πρέπει να συνδυάσουμε τις δύο μορφές χώρων με την έννοια της συλλογικής ζωής. Δεν θα πρέπει με γνώμονα την επέκταση της πόλης να θεωρήσουμε ότι το ιστορικό κέντρο έχασε οριστικά τη σημασία του. Η μια λογική των σύγχρονων αστικών τόπων δεν αντιπαράκειται στην άλλη λογική του ιστορικού κέντρου, και θα πρέπει να βρεθούν μορφές συμπληρωματικότητας στη λειτουργία της σύγχρονης πόλης.

Φραγκόπουλος: Η πολιτική εξουσία, λοιπόν, θα πρέπει να ενδιαφερθεί να δημιουργήσει υποδομές –ως επιχειρησιακός φορέας βασικού δικτύου (opérateur premier reseau) όπως τον ονομάζετε– στην περιφέρεια, αν βέβαια είναι εδώ δόκιμος ο όρος. Εντούτοις, θα πρέπει να ενδιαφερθεί και για το ιστορικό κέντρο, καθώς εκεί εντοπίζετε μια προεξάρχουσα σημασία, δηλαδή στην κεντρική πλατεία της πόλης;

Remy: Σκέφτομαι ότι από την οπτική του Δημόσιου φορέα θα πρέπει να ενδιαφερθούμε συγχρόνως για τους τρόπους με τους οποίους θα δώσουμε στην περιφέρεια τη δυνατότητα να αναπτυχθεί, και εδώ οι υποδομές παίζουν ένα ρόλο-κλειδί: Από την άλλη πλευρά, θα πρέπει να δώσουμε τη δυνατότητα στο ιστορικό κέντρο να προσαρμοστεί και να μετασχηματιστεί σε συνάρτηση με τις νέες εξελίξεις, ούτως ώστε να υπάρχουν διμερείς ανταλλαγές μεταξύ των δύο. Τόσο σε επίπεδο περιφέρειας, όσο και σε επίπεδο ιστορικού κέντρου, θεωρώ σημαντικό για την πολιτική εξουσία να εντοπίσει τους χώρους οι οποίοι διαθέτουν δυναμισμό για το μέλλον της αστικής ζωής και να επιχειρήσει να εφαρμόσει μια πολι-

τική κινήτρων και συντονισμού σε μια σειρά δημόσιους και ιδιωτικούς φορείς, έτσι ώστε αυτοί οι τόποι να γίνουν σημαντικοί. Θέλω να θέσω το πρόβλημα με βάση τις υποδομές των χώρων στρατηγικής σημασίας, από το να επιχειρήσω να σχεδιάσω, απλώς, ένα χάρτη χρήσεων γης, πράγμα που δεν σημαίνει ότι υφίστανται χώροι που θα πρέπει να προστατευτούμε ιδιαίτερα. Νομίζω ότι οι περιοχές που διαθέτουν χώρους φυσικού περιβάλλοντος -κάποιες φορές πρόκειται και αγροτικές ζώνες- θα πρέπει να προστατευθούν. Αυτό που θα προκαλέσει την ελκτική δύναμη μιας νέας μορφής αστικής ζωής, θα είναι η *εγγύτητα του φυσικού με το δομημένο περιβάλλον*. Άλλωστε αυτή η συνάφεια φυσικού / δομημένου περιβάλλοντος θα επιτρέψει στις ζώνες δόμησης να μην είναι συνεχείς, να διαχωρίζονται και, εντέλει, να αναπτύσσουν μια διαφορετική "εικόνα".

Φραγκόπουλος: Σχετικά με την ιδέα του μετασχηματισμού της πόλης σε μητρόπολη, η ιδέα αυτή αφορά τις ελληνικές πόλεις όπως για παράδειγμα, την Θεσσαλονίκη; Βλέπετε στο μέλλον να εξελίσσεται μια τέτοια διαδικασία;

Remy: Ένα από τα πράγματα που θα πρέπει να σημειώσουμε και που, συχνά, δείχνει να λειτουργεί πολύ καλά είναι το ότι όταν υπάρχουν δύο μητροπόλεις, στην περίπτωσή μας θα έλεγα Θεσσαλονίκη-Αθήνα, αυτές ταυτόχρονα αυξάνουν σε μέγεθος αναπτύσσοντας περιφέρειες. Μεταξύ των δύο μητροπόλεων αναπτύσσεται ένας άξονας ταχείας κυκλοφορίας και τρένων, ενώ οι περιοχές που βρίσκονται στο ενδιάμεσο διάστημα των δύο αποτελούν χώρο με σχετικά σημαντικές δυνητικές τάσεις ανάπτυξης. Εάν εξετάζα μια κατάσταση ανάλογη στο Βέλγιο, την οποία γνωρίζω καλά, μεταξύ Βρυξελλών και Λουξεμβούργου υπάρχει ένας άξονας ταχείας κυκλοφορίας μ' ένα γρήγορο τρένο. Κατά μήκος αυτού του άξονα, σε δύο-τρεις ενδιάμεσες θέσεις αναπτύσσονται πυρήνες, "συσσωματώσεις", μικρών πόλεων μικρά κέντρα-σταθμοί σε σχέση με τις ανταλλαγές που πραγματοποιούνται μεταξύ των δύο μητροπόλεων. Φαντάζομαι ότι στην Ελλάδα υπάρχουν παρόμοια στοιχεία, και θα μπορούσαμε να αναρωτηθούμε εάν η ενδιάμεση ζώνη όπου βρίσκεται ο Βόλος, η Λάρισα και μια σειρά άλλων πόλεων, πώς αυτές μετασχηματίζονται με την επίδραση της εξωτερικής σύνδεσης, και πώς στο εσωτερικό τους εξελικτικά αναπτύσσονται ως ένα ευρύτερο πολεοδομικό σύμπλεγμα με μια σειρά διμερών ανταλλαγών μεταξύ μιας πλειάδας μικρών πόλεων, χωριών σε σχέση με τις πόλεις αυτές κ.λπ.

Φραγκόπουλος: Ποια είναι η γνώμη σας σχετικά με την ανάδυση της ακροδεξιάς στην Ευρώπη και την σχέση της με τον αστικό χώρο; Άλλωστε, τον τελευταίο καιρό στην Ελλάδα έχει ένα ιδιαίτερο ενδιαφέρον λόγω της ετερογένειας των πόλεων και της ίδρυσης ενός νέου κόμματος⁴.

⁴ Το ερώτημα σχετιζόταν με τη διακήρυξη της ίδρυσης του κόμματος ΛΑΟΣ του Γ. Καρατζαφέρη και τις συζη-

Remy: Αυτό είναι ένα πρόβλημα ακόμη πιο σύνθετο, το να θέλουμε να εξετάσουμε τη σύνδεση της ακροδεξιάς με την πόλη. Νομίζω πως ένα από τα πράγματα που είναι θεμελιώδη είναι το γεγονός ότι η ακροδεξιά αναπτύσσεται πιθανά σε μια βάση ανασφάλειας, είναι ένας μηχανισμός άμυνας για να προσπαθήσεις να προστατευθείς ενάντια σε μια απειλή που έρχεται από "έξω". Μέσα σ' αυτό το πλαίσιο μπορούμε, βεβαίως, να εντοπίσουμε την ακροδεξιά και στην ύπαιθρο, όμως η πόλη είναι πιθανόν ένας χώρος, όπου το διάχυτο συναίσθημα, μεγεθύνεται περαιτέρω, αποκτώντας μια "νομιμοποίηση" και προβάλλοντας την απαίτηση εξεύρεσης λύσης. Αυτό που είναι σημαντικό για την ακροδεξιά και γίνεται ακόμη σημαντικότερο είναι το γεγονός ότι σε ορισμένες ζώνες της πόλης υπάρχει βία, σε ορισμένες ζώνες υπάρχει, υπερβολικά ισχυρή, πυκνότητα κατοικιών και, έτσι, αντί να υπάρχει μια απόσταση που επιτρέπει να εξετάζει κανείς τα πράγματα με νηφαλιότητα, βρίσκεται "στοιβαγμένος" ο ένας πάνω στον άλλον με συνέπεια να υπάρχει ενόχληση, έλλειψη πολιτισμού, στοιχεία που οδηγούν στον κίνδυνο της επιδείνωσης του κοινωνικού αυτού περιβάλλοντος.

Δεν θα υποστήριζα ότι η αιτία είναι η ίδια η πόλη, απεναντίας θα υποστήριζα ότι η πόλη είναι ο τόπος της συνειδητοποίησης της ανασφάλειας. Συνεπώς, η προσπάθεια να βρεθεί λύση με στόχο την προστασία, αποτελεί μία από τις όψεις της ακροδεξιάς. Το πρόβλημα που τίθεται με ιδιαίτερο τρόπο από την άποψη της αστικής πολιτικής είναι το πώς βαθμιαία θα προσπαθήσουμε να εκτονώσουμε λίγο την ατμόσφαιρα κάποιων συνοικιών που είναι υπερβολικά πυκνοκατοικημένες. Το πρόβλημα αυτό αναδύεται ιδιαίτερα μέσα σ' ένα περιβάλλον όπου μια μερίδα του πληθυσμού μη έχοντας εργασία, παραμένει στον ίδιο χώρο και έχει ανάγκη περισσότερου χώρου για να εκφραστεί, μέσα από έναν ορισμένο αριθμό καθημερινών δραστηριοτήτων μη προβλεπόμενων στο παρελθόν. Είχαμε, άλλωστε, σκεφθεί την ανάπτυξη σε σχέση την ιδέα ότι όλοι εργάζονταν, ότι επέστρεφαν το βράδυ από την εργασία τους και ότι πράγματι, είχαν ένα μικρό αριθμό δραστηριοτήτων. Δεν προβλέφθηκε λοιπόν το ότι η κατοικία θα αποτελούσε κάποτε το χώρο όπου ένας σημαντικός αριθμός πληθυσμού θα περνούσε το χρόνο του στην διάρκεια ολόκληρης της εβδομάδας.

Φραγκόπουλος: Τα δομικά προβλήματα, όπως η ανεργία κ.ά., της αστικής και αγροτικής κοινωνίας της Ευρώπης δεν επεμβαίνουν άραγε σ' αυτή τη διαδικασία ανάδυσης της ακροδεξιάς;

Remy: Πιστεύω ότι όσον αφορά την ανάδυση της ακροδεξιάς έθεσα το γενικό πρόβλημα της απειλής, των αμυντικών μηχανισμών, της προστασίας. Απομακρύνουμε, λοιπόν, όσο το

τήσεις σχετικά με το εάν θα αποτελούσε ένα ακροδεξιό κόμμα κατά τα πρότυπα των άλλων ευρωπαϊκών κομμάτων.

δυνατόν περισσότερους από τους μη αυτόχθονες, τους ξένους, τους μετανάστες εφ' όσον τους θεωρούμε απειλή. Τα δομικά φαινόμενα που προκαλούν ανησυχία είναι βεβαίως το ότι υπάρχει η αγορά εργασίας που εξελίσσεται σε συνδυασμό με το γεγονός ότι η πόλη είναι μερικές φορές ο τόπος συγκέντρωσης της εργασίας, κυρίως της ειδικευμένης εργασίας, πράγμα που σημαίνει ότι δεν μπορούμε να εξασφαλίσουμε εργασία στα άτομα που δεν είναι ειδικευμένα. Υπάρχει, λοιπόν, ένα ζήτημα σε επίπεδο δομών, ενώ παράλληλα υπάρχει ένα δεύτερο ζήτημα σε επίπεδο αναπαραστάσεων. Έτσι, δια μέσου της μητροπολιτικοποίησης και της παγκοσμιοποίησης ένας αριθμός συνηθειών ζωής αμφισβητείται, με αποτέλεσμα αυτά που θεωρούσαμε ως σταθερά σημεία αναφοράς να εξελίσσονται και να μειώνονται οι βεβαιότητες για το μέλλον. Σε αυτές τις μεταβατικές περιόδους ανασφάλειας υπάρχουν πάντοτε πιθανές ακραίες αντιδράσεις, και θεωρώ ότι πρόκειται για περιόδους πολύ σημαντικές ιδιαίτερα εάν εξετάσουμε την κατάσταση σε δύο γενιές καθώς πρόκειται για περιόδους ανομίας, όπου κατά κάποιο τρόπο υπάρχει πλεόνασμα ελευθερίας και αμφισβήτηση των κανόνων. Σε αυτές, λοιπόν, τις περιόδους είναι απαραίτητη μια συλλογική δημιουργία, μια ορισμένη καινοτομία για να βρεθεί μια μορφή κοινωνικής ζωής σε μια άλλη κλίμακα και σύμφωνα με άλλες ιδιότητες. Η καινοτομία αυτή θεωρώ ότι είναι απαραίτητη για να καταλήξουμε σε κάποια πιο ισορροπημένη μορφή. Αντίθετα, κάποια άλλη πιθανή αντίδραση είναι το να στρεφόμαστε προς το παρελθόν και να θεωρούμε ότι ήταν καλύτερα, έτσι ώστε να πειθόμαστε ότι πρέπει να σταματήσουμε τις εξελίξεις. Αυτή ακριβώς είναι μια από τις απόψεις της ακροδεξιάς. Πώς να τα συνδυάσουμε όλα αυτά; Πρόκειται για περιόδους δύσκολες που απαιτούν πολύ διαύγεια σ' έναν ορισμένο αριθμό ατόμων ή ομάδων που θέλουν να έχουν συλλογική επίδραση και να προσανατολίζουν τις επιλογές των ατόμων.

Φραγκόπουλος: Ποιός είναι ο ρόλος της Ευρωπαϊκής Ένωσης τόσο σε επίπεδο "διακηρύξεων των Βρυξελλών", όσο και επιπτώσεων στην χώρα σας και την Ευρώπη σχετικά με το ζήτημα του χωρικού σχεδιασμού; Βλέπετε κάτι θετικό να γίνεται;

Remy: Θα έθετα το ερώτημα ποια είναι τελικά η πολιτική της Ευρωπαϊκής Ένωσης; Είναι α) να αναπτύξει ένα αριθμό υποδομών που επιτρέπουν επικοινωνίες πολύ πιο απλές και γρήγορες, β) να προσπαθήσει έτσι ώστε σε ζώνες συνόρων να αναπτυχθούν οι διασυνοριακές μειονεκτικές περιοχές. Υπάρχει, ήδη, μια προσέγγιση μεταξύ μεγάλων πόλεων ιδιαίτερα στην Β. Ευρώπη, όπως για παράδειγμα, μεταξύ Λυόν και Τοθρίνου, μεταξύ Μονπελιέ, Τουλούζης και Βαρκελώνης. Πρόκειται για διαφορετικές χώρες που διαμορφώνουν μητροπολιτικές περιοχές και δίκτυα. Θα μπορούσαμε να αναρωτηθούμε για το μέλλον της Βουλγαρίας σε περίπτωση ένταξής της στην Κοινότητα. Ποιο ρόλο θα μπορούσαν να παίξουν πόλεις όπως η Θεσσαλονίκη σε σχέση με την ανάπτυξη προς αυτήν την κατεύ-

θυση; Μια άλλη πολιτική της ΕΕ είναι να προσπαθεί σε επιστημονικό επίπεδο να αναπτύξει ανταλλαγή μεταξύ των χωρών με τρόπο ώστε ένας αριθμός από *περιβάλλοντα να είναι υπερεθνικά σε επίπεδο επιστήμης* και πολιτισμού, έτσι ώστε η Ευρώπη να μην αποτελεί απλά μια νομισματική Ένωση, αλλά μια Ευρώπη στο επίπεδο των σχέσεων που συγκροτούν το δυναμισμό ενός χώρου. Σχετικά μ' αυτό θα μπορούσαμε να αναδείξουμε προβλήματα, όπως η κοινωνική Ευρώπη, αλλά αυτό είναι ένα άλλο πρόβλημα.

Φραγκόπουλος: Μια τελευταία ερώτηση που αφορά την *πάλη των τάξεων*. Παρεμβαίνει άραγε ως μεθοδολογικό εργαλείο ανάλυσης της πραγματικότητας και σχετίζεται με αυτήν την προσέγγιση που επιχειρήσαμε πιο πάνω;

Remy: Νομίζω ότι υπάρχει στον μαρξισμό ένας αριθμός σημαντικών ερωτημάτων σχετικά με τα οποία, έχω την αίσθηση, ότι γυρίσαμε πολύ γρήγορα τη σελίδα. Είμαι αρκετά σύμφωνος στο ότι ο Μαρξ μας βοηθά να θέσουμε έναν ορισμένο αριθμό από θεμελιώδη ερωτήματα. Σχετικά, λοιπόν, με την πάλη των τάξεων πιστεύω ότι αυτό που δεν πρέπει σε καμία περίπτωση να παραγνωρίζουμε είναι το ζήτημα της *σύγκρουσης*. Η σύγκρουση αποτελεί την κινητήρια δύναμη της *μεταβολής* και πιστεύω ότι καταλήγει σε μια διαπραγμάτευση η οποία καθορίζει ότι οι κοινωνικοί δράστες που έχουν μεταξύ τους αντιθέσεις ανακαλύπτουν ότι σε ορισμένα σημεία συμμετέχουν σε κοινά διακυβεύματα.

Αυτό είναι το πρώτο ζήτημα, ενώ το δεύτερο που αφορά ένα από αυτά που θέτει ο Μαρξισμός σχετίζεται με την εργατική τάξη, η οποία κατά τον 19^ο αιώνα αύξανε τόσο αριθμητικά, όσο και από άποψη εξουσίας. Η τάξη αυτή χάνει σε σημασία και διασπάται με διάφορους τρόπους, ενώ ταυτόχρονα η αγορά εργασίας λειτουργεί περισσότερο με γνώμονα τα μεσαία κοινωνικά στρώματα. Θα πρέπει να επανεξετάσουμε τα ερωτήματα που έθεσε ο Μαρξ έχοντας υπόψη μας αυτό το *δομικό μετασχηματισμό της αγοράς εργασίας*. Θα πρέπει επίσης να αναρωτηθούμε ως προς τι η *μεσαία τάξη, σε πορεία ανόδου, γίνεται μοντέλο αναφοράς* και πώς ένας αριθμός ανθρώπων συμπεριλαμβανομένων και αυτών που ανήκουν σε λαϊκά στρώματα, αρχίζουν να αντιλαμβάνονται το μέλλον τους με γνώμονα αυτό το μοντέλο αναφοράς. Το γεγονός αυτό έρχεται να διαφοροποιήσει τα ερωτήματα του Μαρξ- που επαναλαμβάνω την αναλυτική τους χρησιμότητα- και να αναδείξει το πρόβλημα της ατομικοποίησης, το γεγονός δηλαδή ότι το ατομικό σχέδιο ενισχύθηκε σε σημασία σε αντίθεση με το παρελθόν. Θα ήταν επίσης χρήσιμο να εξετάσουμε τους τρόπους που επανασυγκροτούνται μορφές αλληλεγγύης, συνεργασίας και αντίθεσης.

Φραγκόπουλος: Σας ευχαριστούμε για τη συνέντευξη που μας παραχωρήσατε.

